

el-Bâ'isü'l-Hasîs Özelinde İbnü's-Salâh'a Yapılan Katkı ve İtirazlar

II

Hasan Küçükosman

0000-0002-2384-5650 | hasankucukosman@duzce.edu.tr

Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Düzce, Türkiye

ROR ID: [04175wc52](https://orcid.org/04175wc52)

Öz

Bu çalışma Ahmed Muhammed Şâkir'in *el-Bâ'isü'l-Hasîs* adlı şerhini merkeze alarak İbnü's-Salâh ve İbn Kesîr'in görüşleri üzerinden yapılan katkı ve eleştirileri konu edinmektedir. İbnü's-Salâh'ın Eşrefiyye medresesinde öğrencilerin istifadesine uygun olarak hazırladığı eseri hadis usulünün atmış beş bölümünü içermektedir. Sistematik yapısı ve kendisinden önce yapılan çalışmaları ele almasıyla ilim sahasında revaç gören çalışması daha sonra pek çok şerh ve ihtisar amacıyla düzenlenmiştir. İbnü's-Salâh'ın eseri üzerine yapılan bu çalışmalarda pek çok âlimin itirazları da mevcuttur. Bu anlamı ile müstakil eser oluşturmak yerine daha çok İbnü's-Salâh'ın eseri merkeze alınırken yapılan katkı ve itirazlar ile ilmin canlı kalması sağlanmıştır. Bazı kimselerin iddia ettiği gibi usul ilmi donuk hale gelmemiş her asırda yenilenmeye devam etmiştir. Pek çok farklı görüşün ortaya atıldığı eserler içerisinde ele aldığımız çalışmada İbn Kesîr'in *İhtisaru Ulûmi'l-hadîs* adlı eseri ve bu eser üzerine Ahmed Muhammed Şâkir'in yaptığı şerh çalışması olan *el-Bâ'isü'l-Hasîs* adlı eseri incelenmiştir. Çalışmamızda gördüğümüz üzere İbn Kesîr'in itirazları daha az iken Ahmed Muhammed Şâkir hem farklı görüşleri ortaya koymuş hem de bunlar arasından seçim yapmıştır. İbn Kesîr'in itirazlarının az olması İbnü's-Salâh ile yakın dönemde yaşamış olması ile beraber İbnü's-Salâh'ın hadis alanında ne derece üstün olduğunu da göstermektedir. Zira farklı görüşlerin ortaya atıldığı ya da İbnü's-Salâh'a itirazların edildiği pek çok yerde hadis âlimlerinin genel görüşü İbnü's-Salâh'ın görüşü ile örtüşmektedir. Ancak Ahmed Muhammed Şâkir tarafından baktığımız zaman hem hadis tarihinde son döneme girilmiş hem de kendisi İbnü's-Salâh'a yapılan itirazlara vâkıf olmuştur. Dolayısıyla Ahmed Muhammed Şâkir'in, İbnü's-Salâh'ın otoritesine rağmen belli noktalarda farklı görüş zikretmekten de geri durmadığı görülmektedir. Ancak itirazlarında saf bir dil kullanmış ve düşüncesinin farklı olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda hem İbn Kesîr'in kapalı bıraktığı yerleri açıklamış hem de konu hakkında okuyucuya farklı görüşleri aktarmıştır. Hatta bazı yerlerde İbnü's-Salâh'ın eserini şerh etme amacı ile detay bilgi vermiştir. Ya da konu hakkında açıklama yaparken İbnü's-Salâh'ın eserinde geniş biçimde anlatıldığı halde ihtisara alınmayan yerleri aynen zikretmiştir. Yine İbnü's-Salâh'ın ve İbn Kesîr'in eserine almadığı halde bazı konuların Ahmed Muhammed Şâkir'in şerhinde geçtiği görülmektedir. Ahmed Muhammed Şâkir kimi yerlerde İbn Kesîr'in düşüncesini savunarak İbnü's-Salâh'a itiraz etmiş kimi zaman da genel olarak hadis ulemasına aykırı olduğu halde bu iki imamın düşüncesini savunmuştur. Bu bağlamda Ahmed Muhammed Şâkir'in çalışması hadis usulü konularında hemen hemen gerekli her bilgiyi barındırmaktadır. Zira Ahmed Muhammed Şâkir hem kendi görüşünü hem de hadis ehlinin görüşlerini aktarmıştır. Aynı şekilde İbnü's-Salâh'ın tarafında olduğu yerleri de belirterek okuyucuya daha geniş bilgi imkânı sunmaktadır. Bu nedenle araştırmamızda daha çok İbnü's-Salâh ve Şâkir'in görüşleri ele alınırken konu hakkında tercih imkânı sunulan yerlere de işaret edilmiştir. Kanaatimizce bu yerlerdeki İbnü's-Salâh'ın görüşleri kendisinden sonra daha çok tercih edilmiştir. Böylece İbnü's-Salâh'ın hadis usulünde kendisine biçilen öncü kişiliği sabit olmaktadır. Zira hadis usulünde asırlar geçmesine rağmen Ahmed Muhammed Şâkir'in dahi pek çok noktada İbnü's-Salâh'a muvafık hareket etmiş olması günümüzde de devam eden İbnü's-Salâh'ın otoritesine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Hadis, İbnü's-Salâh, İbn Kesîr, İhtisar, Ahmed Muhammed Şâkir, İtiraz

Atıf Bilgisi

Küçükosman, Hasan. "el-Bâ'isü'l-Hasîs Özelinde İbnü's-Salâh'a Yapılan Katkı ve İtirazlar II". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Eylül 2024), 947-970. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1465457>

Geliş Tarihi	05.04.2024
Kabul Tarihi	30.07.2024
Yayın Tarihi	15.09.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Contributions and Objections to Ibn al-Salah in the Particular Case of al-Bâ'isü'l-Hasîs II

Hasan Küçükosman

[0000-0002-2384-5650](tel:0000-0002-2384-5650) | hasankucukosman@duzce.edu.tr

Düzce University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Düzce, Türkiye

ROR ID: [04175wc52](https://orcid.org/04175wc52)

Abstract

This study focuses on Ahmad Muhammad Shâqir's commentary on al-Bâ'is al-*hasîs* and examines the contributions and criticisms made to the views of Ibn al-Salâh and Ibn Kathîr. The work that Ibn al-Salah prepared for the benefit of students at the Ashrafiyya Madrasah includes sixty-five sections of the *usul al-hadith*. Due to its systematic structure and consideration of earlier works, his work gained popularity in the scientific community and later underwent numerous commentaries and summaries. Additionally, numerous scholars have raised objections to Ibn al-Salah's work in these studies. Instead of producing a separate body of work, the science was sustained by the incorporation of contributions and objections, all centred around the work of Ibn al-Salah. Despite assertions made by certain individuals, the field of *Usul* has not experienced stagnation, but rather has consistently undergone renewal over each century. Among the works that were investigated in the study, the commentary work of Ahmed Muhammed Şakir, Bâ'isü'l-*hasîs*, and the work of Ibn Kathir, *Ihtisaru Ulûmi'l-hadis*, were examined. In our investigation, it is evident that Ibn Kathir had fewer objections compared to Ahmed Muhammad Shakir, who presented various perspectives and ultimately made a selection among them. Ibn al-Salah's superiority in the realm of hadith is evident from the combination of Ibn Kathir's few objections and their near proximity in time. When presented with differing viewpoints or arguments, hadith scholars generally agree with Ibn al-Salah's position. Nevertheless, Ahmed Muhammad Shâqir's perspective indicates that we have reached the conclusion of the history of hadith, and he was aware of the allegations against Ibn al-Salah. Consequently, it is evident that Ahmea Muhammad Shâqir did not hesitate to express his differing viewpoints on specific topics, despite the authority of Ibn al-Salah. However, he used a pure language in his objections and stated that his opinion was different. In this context, he clarified the areas that Ibn Kathir neglected and presented the reader with a variety of perspectives on the subject. In some places, he even gave detailed information in order to comment on Ibn al-Salâh's work or while explaining the subject, he mentioned the places that were not included in the commentary although they were explained extensively in Ibn al-Salâh's work. Again, it is seen that some subjects are mentioned in Ahmad Muhammad Shâqir's commentary although Ibn al-Salâh and Ibn Kathir did not include them in their work. In some places, Ahmad Muhammad Shâkir objected to Ibn al-Salâh by defending Ibn Kathir's opinion, and sometimes he defended the opinion of these two imâms even though it was contrary to the hadith scholars in general. In this context, Ahmad Muhammad Shâqir's work contains almost all the necessary information on hadith methodology. Ahmed Muhammad Shâqir has presented both his own view and the views of the people of hadith. In the same way, he provides the reader with more information by indicating where Ibn al-Salâh is on his side. For this reason, while the views of Ibn al-Salâh and Shâkir are mostly discussed in our study, the places that offer a choice on the subject are also pointed out. In our opinion, the views of Ibn al-Salah in these locations gained greater preference subsequent to his time. Thus, Ibn al-Salâh's pioneering role in the methodology of hadith is confirmed. Despite centuries passing, Ahmed Muhammad Shakir's adherence to Ibn al-Salah's teachings on numerous occasions highlights Ibn al-Salah's enduring authority in the field of hadith methodology.

Keywords

Hadith, Ibn al-Salâh, Ibn Kathir, İkhhtisar, Ahmad Muhammad Shâqir, Objection

Citation:

Küçükosman, Hasan. "Contributions and Objections to Ibn al-Salah in the Particular Case of al-Bâ'isü'l-Hasîs II". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 11/2 (September 2024), 947-970. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1465457>

Date of Submission	04.05.2024
Date of Acceptance	07.30.2024
Date of Publication	09.15.2024
Peer-Review	Double anonymized / Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Kelam ve felsefenin İslâmî ilimlerde yaygınlık kazanması, Bâtınî ve Fâtımîlerin faaliyetleri gibi çalkantılı bir dönemde yaşayan İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) hadis tarihinde önemli bir yeri vardır. Rivayet usulünün terk edildiği müteahhirün dönemde en dikkat çeken eser olan *Ulûmü'l-Hadîs* ona aittir. Eserinde daha önce yazılan hadis usulü kaynaklarını sistematik biçimde özetlemiş olmakla beraber hadis ilminin ve ehlinin üstünlüğünden de bahsetmiştir. Bu anlamda yalnızca hadis rivayetinde bulunup dirayet noktasında geri kalan kimseleri eleştirmiştir. Ortaya koyduğu eseri hadis âlimleri tarafından son derece beğenilmiş ve sonrasında te'lif edilen çalışmalarda *Ulûmü'l-Hadîs* merkeze alınmıştır. Zira mantık ilminin İslâmî ilimler içerisinde yaygınlık kazanmasıyla beraber hadis ilminde kullanılan pek çok terimin efrâdını câmi, ağıyarını mani tarifi ilk kez İbnü's-Salâh tarafından yapılmıştır. Eser üzerine yapılan ihtisar, nazm, haşiye ya da şerh çalışmaları İbnü's-Salâh'ın daha da meşhur olmasına vesile olmuştur. İbnü's-Salâh'ın bu çalışması genel olarak hadis usulünü canlandıran önemli bir eser olarak kabul edilse de kimi âlimlerin itirazı söz konusudur. Bu bağlamda ortaya konulan ihtisar çalışmaları da sadece ana metni kısaltmamıştır. Fazla olan açıklamaları özetlemiş, kapalı ifadeleri açıklamış ve belli ölçüde ana metne katkıda bulunmuştur.

İncelemede bulunduğumuz *el-Bâ'isü'l-Hasîs* ise Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1958) tarafından İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *İhtisârü Ulûmü'l-Hadîs* adlı eserine yapılmış şerhidir. İbn Kesîr, eserini oluştururken *Ulûmü'l-Hadîs*'e tarihî bilgilerden ankâma dair farklı konularla ana metne katkı sunarak özetleme yapmıştır. Bu bağlamda bazı itiraz ve katkılar söz konusudur. Benzer şekilde Ahmed Şâkir de hem İbn Kesîr'in hem de İbnü's-Salâh'ın görüşlerine katkı ve itirazlarda bulunmuştur. Böylelikle hadis ilmine meraklı olan kişileri teşvik eden bir çalışma olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışmamız, başlığın da anlaşılacağı üzere öncesi olan bir araştırmadır. Katkı ve itirazların bir makale çalışmasına yetmeyeceğini düşündüğümüz için ilk çalışmamızı *el-Bâ'isü'l-Hasîs*'in ilk yarısını esas alarak ortaya koymuştuk.¹ Konu hakkında yapılan güncel bazı çalışmalar olmakla beraber geçmişte İbnü's-Salâh'ın eseri bağlamında oluşturulan eserlerde genellikle karşılıklı bir okuma yapılmamıştır. Belli bir mesele üzerinden görüşler aktarılırken katkı ve itirazlar müstakil olarak ele alınmamıştır. Ülkemizde tez ve makale düzeyinde yapılan çalışmalara baktığımızda İbnü's-Salâh'a yapılan itirazlar ya genel olarak ya da bir eser bağlamında ele alındığını görmekteyiz. Bunlardan Hüseyin Yürekli tarafından yapılan "Mukaddimetü İbni's-Salâh Adlı Esere Yöneltilen Bazı Eleştiriler ve Değerlendirilmesi" adlı çalışmada ele alınan mesele bağlamında beş konuya ve görüşlere yer verilmiştir.² İlk çalışmamızdan sonra yayımlanan başka bir araştırma Abdulvehhab Gözün tarafından Arapça olarak hazırlanan "İbn Kesîr'in *İhtisârü Ulûmü'l-Hadîs* isimli eserinde İbnü's-Salâh'a Yöneltilen Eleştiriler ve Değerlendirilmesi" adlı çalışma ise daha özel bağlamda tartışmalara yer vermiştir.³

¹ Hasan Küçükosman, "el-Bâ'isü'l-Hasîs Özeline İbnü's-Salah'a Yapılan İtirazlar - I", *Turkish Academic Research Review* 8/4 (2023), 1544-1562.

² Hüseyin Yürekli, "Mukaddimetü İbni's-Salâh Adlı Esere Yöneltilen Bazı Eleştiriler ve Değerlendirilmesi", *Universal Journal of Theology* 9/1 (2024), 133-145.

³ Abdulvehhab Gözün, "İbn Kesîr'in İhtisârü Ulûmü'l-Hadîs isimli eserinde İbnü's-Salâh'a Yöneltilen Eleştiriler ve Değerlendirilmesi", *Diyanet İlmî Araştırma Dergisi* 6 (2024), 44-73.

İstifadesi bakımından en çok yararlandığımız çalışma ise Ali Muhammed Süleyman el-Abîdî tarafından yüksek lisans çalışması olarak hazırlanan *İhtiyârâtü Şeyh Ahmed Şâkir fi'l-Bâ'isi'l-Hasîs* adlı eserdir.⁴ Farklı çalışmaların varlığıyla beraber İbn Kesîr ve Ahmed Şâkir'i merkeze alarak hazırlanan çalışmamız diğer araştırmalardan farklılık arz etmektedir. Bu sebeple çalışmamızda meseleler tek tek incelenerek İbn Kesîr ve Ahmed Şâkir'in katkı ve görüşleri tespit edilecektir. Ayrıca diğer hadis âlimlerinden de görüşü sabit olan varsa belirtilecek ve uygun olan görüş bağlamında belli yerlerde kanaatimiz ifade edilecektir. Katkı ve itirazlara geçmeden önce ise ele aldığımız eserin şerh ve ihtisardan ibaret olması sebebi ile bu iki eserin özelliklerini inceleyeceğiz.

1. İhtisardan Kaynaklanan Problemler ve Şerhin İhtisara Katkısı

Ahmed Şâkir'in hazırlamış olduğu *el-Bâ'isü'l-Hasîs* adlı şerh çalışması ana metnin ihtisar amaçlı oluşturulmuş olması sebebi ile eksik kaldığı yerlerde okuyucuya son derece önemli katkı sağlamaktadır. İbn Kesîr çoğu zaman ana metni özetlerken pek çok önemli hususu ya kısaca anlatmış ya da tamamıyla yok saymıştır. Bu noktalarda Ahmed Şâkir hem İbnü's-Salâh'tan hem de diğer âlimlerden nakilleri eserine ilave etmiştir. Özellikle Süyûtî (ö. 911/1505) ve İrâkî (ö. 806/1404) gibi âlimlerden alıntılar yapılırken Ahmed Şâkir kendi düşüncesini genellikle en sonda ifade etmiştir. Bu duruma örnek olarak *Ulûmi'l-Hadis*'in otuz altıncı konusu olan *ihtilâfu'l-hadis* başlığındaki hastalığın bulaşması meselesini zikredebiliriz. İbnü's-Salâh'ın sistematik bir şekilde açıkladığı ve örnekler sunduğu meselede İbn Kesîr bir paragraf açıklama yapmakla yetinmiş ancak herhangi bir örnek vermemiştir. Ahmed Şâkir ise İbnü's-Salâh'ın örnek olarak zikrettiği farklı görüşleri ihtiva eden Süyûtî'nin *Tedribu'r-râvi* adlı eserine müracaat etmiş ve İbn Kesîr'in müphem bıraktığı yerleri genişletmiştir. Zira *İhtisar*'da belli yerler bu şekilde aktarılarak meselenin anlaşılmasını engellemektedir.⁵ Ahmed Şâkir ise hem kendi görüşünü hem de hadis ehlinin görüşlerini aktarmıştır. Aynı şekilde İbnü's-Salâh'ın tarafında olduğunu da belirterek okuyucuya daha geniş bilgi imkânı sunmuştur.

Ahmed Şâkir, eserini oluştururken İbnü's-Salâh'ın eserini de dikkate almıştır. Bu bakımdan açıklama yaparken öncelikle ana metinde geniş biçimde anlatıldığı halde ihtisara alınmayan yerleri aynen zikretmiştir. Pek çok yerde karşılaştığımız bu örneklerde Ahmed Şâkir kimi zaman ana metne işaret ederken kimi zaman ise yalnızca mâna bakımından ortaklığı esas almıştır. Bazen ise İbnü's-Salâh'ın dahi kısaca naklettiği ya da isim verdiği meseleyi geniş biçimde ele almış ve ana metinle ihtisarı aynı anda şerh etmeyi amaçlamıştır. Bu konuda örnek olarak zikredeceğimiz mesele sahâbe tabakası ile ilgilidir. İbnü's-Salâh ve İbn Kesîr konu hakkında farklı bakış açılarından bahsetmiş ancak detay vermemiştir.⁶ İbnü's-Salâh, Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 405/1014) sahâbe hakkında on iki tabakadan bahsettiğini başka âlimlerin bu sayıyı daha da ileriye taşıdığını söylemiştir. Ancak İbnü's-Salâh görüşlerin varlığını zikretmiş konu uzamasın diye bu kadarıyla yetinmiştir.⁷ Ahmed Şâkir ise ana metinde işaret edilen Hâkim

⁴ Ali Muhammed Süleyman el-Abîdî, *İhtiyârâtü Şeyh Ahmed Şâkir fi'l-Bâ'isi'l-Hasîs* (Beirut: Dâru Risâleti'l-Âlemiyye, 2022).

⁵ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfi es-Süyûtî, *Tedribu'r-râvi fi şerhi Takrîbi'n-Nevevi* (b.y.: Daru Taybe, ts.), 2/653-654; Ahmed Muhammed Şakir, *el-Bâ'isü'l-Hasîs şerhu ihtisârî ulûmi'l-hadis* (Riyad: Dâru's-Selâm, 1997), 166-167.

⁶ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, (el-Bâ'isül-Hasîs ile birlikte) (Riyad: Dâru's-Selâm, 1997), 174.

⁷ Ebü Amr Takiyyüddin Osman b. Salâhüddin eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis* (Beirut: Dâru'l-fiker, 1986), 298.

en-Nisâbü'rî'nin görüşünü olduğu gibi aktarmıştır. Ayrıca konu hakkında ihtilafın varlığından bahsederek belli açıklamalar getirmiş ve tafsilat için Süyûtî'nin eserine işaret etmiştir.⁸ Kimi zaman ise Ahmed Şâkir, belli açıklamalarda bulunup aktardığı bilgileri belli kitaplardan özetlediğini belirtmiştir. Özellikle İbnü's-Salâh'a bir eleştiri varsa ve İbn Kesîr de bu duruma değinmemiş ise kendi görüşünü açıklamadan alıntılar yapmıştır. Usûl konularının yanında İrâkî'den yapılan alıntılarda görüldüğü gibi isim, künye ya da nesep gibi maddi hatalara da işaret edilmiştir.⁹ Eğer hata açık ise o halde kimseye atıf yapmadan açıklama getirmiştir.¹⁰ Bazı yerlerde ise Ahmed Şâkir hemen itirazda bulunmak yerine ihtiyat ile hareket etmiştir. Zira bu müelliflerin bize ulaşmamış bir eseri olduğu gibi yine bize ulaşmamış başka bir eserden iktibasta bulunması mümkündür.¹¹

Ahmed Şâkir kimi zaman İbnü's-Salâh ve İbn Kesîr'in zikretmediği meseleleri ele almıştır. Buna örnek olarak hadislerin nahiv kaidelerine delil olarak kullanılıp kullanılmayacağı meselesi gösterilebilir. Ahmed Şâkir bu konuda farklı görüşlerin olduğunu zikretmiş ve mâna ile rivayet konusunda açıklama yaparken nahiv ilminde hadislerin de şiiir gibi istihsad edilecek deliller arasında olduğunu söylemiştir.¹²

Bazı konularda ise İbnü's-Salâh ve İbn Kesîr'in düşüncesinde olan Ahmed Şâkir hadis ehlinin geneline muhalefet etmek pahasına farklı görüş bildirmemiş ve İbnü's-Salâh ile İbn Kesîr'in görüşünü savunmuştur. Burada üç imam ittifak etmiş olsa da diğer âlimlere itiraz olduğu için meseleleri göz ardı etmedik. Bu konuya örnek olarak vereceğimiz mesele şöyledir: Mâna ile rivayet caiz olsa da Hz. Peygamber'den Nebî olarak bahsedildiği yerde Resûl ya da tam tersi konuda *Resûl* yerine *Nebî* denilmesi hususunda üç imam (İbnü's-Salâh, İbn Kesîr ve Ahmed Şâkir) da olumsuz düşünceye sahiptir. Ancak konu hakkındaki genel düşünceye göre Resûl ve Nebî kelimelerinin birbiri yerine kullanılarak rivayet edilmesi caizdir.¹³

2. el-Bâ'isü'l-Hasîs Bağlamında İbnü's-Salâh'a Yapılan Katkı ve İtirazlar

el-Bâ'isü'l-Hasîs'in ilk bölümünde farklı meseleler olduğu için itiraz ve katkıları tarihsel, usûl ve ictihâd bağlamında ayırmamıza rağmen eserin ikinci bölümü daha çok usûl konularını ihtiva etmektedir. Bu sebeple tek başlık altında usûl konuları ele alınacaktır. Girişte de söylediğimiz gibi yalnızca Ahmed Şâkir değil aynı zamanda İbn Kesîr'in görüşleri de incelenecektir. Bu bağlamda hem ihtisar sahibi İbn Kesîr hem de Ahmed Şâkir'in katkı ve itiraz anlamında her türlü tercih ya da ilave bilgileri dikkate alınacaktır.

2.1. Hadis Rivayetinde Edâ ve Tahammül Lafızları

Aynı başlık altında ya da peş peşe aktarılmamasına rağmen usûl konularında toplamda on altı başlıkta rivayet lafızlarını inceleyeceğiz. Genel olarak Ahmed Şâkir'in itiraz ve katkıları

⁸ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 174-175.

⁹ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 203.

¹⁰ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 205.

¹¹ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 201.

¹² Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 138.

¹³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye* (Haydarabad: Cemiyetü'l-meârifî'l-Osmaniyye, 1938), 244; Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî eş-Şâfiî Zerkeşi, *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh* (Riyâd: Advâu's-Selef, 1998), 3/634; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 1/560.

bulunsa da kimi yerlerde İbn Kesîr'in görüşleri de mevcuttur. Buralarda katkı ve itirazı bulmak diğer meselelere göre daha zordur. Çünkü tamamen icthâdî olan meselelerde hadis ehli içerisinde pek çok ihtilaf söz konusudur.

2.1.1. Tahdîs Lafızlarının Sıralaması

İbnü's-Salâh *haddesenâ* ve *ahberenâ* lafızlarının *semi'tü* lafzından daha üstün olduğunu söylemektedir. Zira *semi'tü* lafzını kullanan kimsenin semâ'ı kastetmemesi mümkündür. Ancak diğer tahammül lafızlarında muhakkak semâ gerçekleşmiştir. İbn Kesîr ise İbnü's-Salâh'ın yapmış olduğu çıkarımdan hareketle en üstün lafzın *haddesenâ* veya *ahberenâ* değil *haddesenî* olacağını söylemiştir. Zira çoğul lafzın kullanımında da aynı şekilde semâ'nin kastedilmeme durumu söz konusudur.¹⁴ Ahmed Şâkir de aynı şekilde *haddesenâ* veya *ahberenâ* şeklindeki çoğul ifadelerin daha alt mertebede olduğunu söylemektedir. Ancak Arap diline uygun olarak râvinin, şüpheye düşmesi durumunda olduğu gibi *haddesenî* demesi gereken yerde *haddesenâ* demesinin caiz olduğunu belirtmiş ve tafsilatın vacip değil müstehap olduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Zira İbnü's-Salâh da semâ lafızlarındaki hassasiyetin vacip olmadığını söylemiştir. İbn Hacer ise semâ lafızların sıralaması ile ilgili sekiz mertebeden bahsetmiş ve ilk olarak *semi'tü* ve *haddesenî* lafzını ikinci olarak ise *ahberenî* lafzını saymıştır. Ayrıca tekil olarak söylenen bu ifadelerin çoğul anlamıyla söylenilebileceği de ifade etmiştir.¹⁶

Ahmed Şâkir konu hakkında ayrıca hocadan alınan rivayet lafzının öğrenci tarafından değiştirilmesi meselesine değinmektedir. Râvi, hadis aldığı hocasının rivayet lafızları arasında herhangi bir ayırım görmediğini biliyorsa bazı hadisçilere göre bu durumda semâ lafızlarında değişiklik yapılabilir. Zira mâna ile rivayet de benzer şekildedir. Ancak diğer hadisçilerin dile getirdiği Ahmed Şâkir'in de destekleyip hak olarak tavsif ettiği görüşe göre öğrencinin rivayet lafızlarında değiştirme yapması asla caiz değildir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) konu hakkında “Şeyhin *haddesenâ*, *haddesenî*, *semi'tü*, *ahberenâ* gibi lafızlarına tabi ol. Onları aşma.” demiştir.¹⁷ Sonuç olarak ihtilafın bulunduğu tahdîs lafızlarının üstünlüğü meselesinde İbn Kesîr, İbnü's-Salâh'a itirazda bulunarak yapılan çıkarımı hatalı bulmuştur. Ancak kendi tercihinden bahsetmemiştir. Ahmed Şâkir de İbn Kesîr'in görüşünü savunmuş ve mesele hakkında başka bir detaya yer vermiştir. Kanaatimizce ihtilafın caiz olduğu tahdîs lafızlarının sıralaması meselesinde İbnü's-Salâh'a yapılan itiraz yerindedir.

2.1.2. Râvinin Hadis Yazmaya Başlayacağı Yaşı ve Öncesi ile İlgili Hususlar

Hadis tahammül yaşı konusunda ilave bilgiler aktaran Ahmed Şâkir, İbnü's-Salâh'ın da görüşü olan genel düşünceye göre râvinin tahammülü için belli bir yaş haddinin olmadığını söylemiştir. Rivayetin edâsı ya da kitabeti konusunda da esas olarak temyiz yaşına dikkat çekilirken hadis yazımından önce fıkıh ilmini öğrenmenin gerekli olduğu zikredilmiştir. Ahmed Şâkir, hadis kitabetinden önce öğrenilmesi gerektiği söylenen fıkıh ilminin temel düzey olduğunu söylemektedir. Zira kişi hadis yazdığı zaman fikhu'l-hadis bağlamında ahkâmı da öğrenmektedir. Ayrıca Ahmed Şâkir hadis ilmiyle iştigal eden kişinin edebiyat ve dil konusunda

¹⁴ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 110.

¹⁵ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 113-114.

¹⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fi tavâzihî Nuḥbeti'l-fiker* (Riyad: Matbaatü's-Sefir, 2001), 156.

¹⁷ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 114.

kendisini geliştirmesi gerektiğini belirtir. Zira Hz. Peygamber Arapların en fasih konuşanıdır ve hadislerin fikhını anlamak ancak bu şekilde gerçekleşir.¹⁸ Sonuç olarak İbn Kesîr'in detay vermediği mesele Ahmed Şâkir tarafından itiraz edilmeden genişletilmiştir.

2.1.3. Hocanın Talebesine Rivayet İzni Vermemesi

Ahmed Şâkir'in tahammül ve edâ konusu içinde açıklama yaptığı başka bir mesele hocanın nakletmiş olduğu rivayeti öğrencisine yasak etmesi hakkındadır. İbn Kesîr'in aktardığı bilgilere göre talebesine vermiş olduğu rivayetinden dolayı hiçbir hadis hocası bu hakkı geri alamaz. Örneğin hocanın talebesine, “Benden rivayet etme”, “Sana verdiğim hadislerden döndüm” ya da bir mecliste hadis okurken yalnızca belli kimselere icâzet verdiğini işaret ederek “Şu kimseler benden nakilde bulunmasınlar.” demesi caiz olmaz. Ahmed Şâkir buraya kadar söylenenleri kabul etmekle beraber bir istisnadan bahsetmektedir. Zira hoca hadisin sıhhatine kâil olduktan sonra bir kimseyi rivayet etmekten menedemez. Ancak hadisi rivayet eden hoca öğrencisine sıradan bir sebepten dolayı değil de hadisin mânası ya da rivayeti hususunda duyduğu bir şüpheden dolayı rivayetin nakledilmemesini talep ederse öğrencinin de rivayeti terk etmesi ya da hocasının rivayetten döndüğünü belirterek rivayet etmesi gerekir.¹⁹

İbn Kesîr, hadis meclisinde râvinin rivayeti hocadan duymayıp müstemliden işitmesi hakkında İbnü's-Salâh'tan farklı düşünmektedir. İbn Kesîr konu hakkında bazı hadisçilerden bahsetmiş ve semâ meclisinde hocayı yeterli derecede duyamayanların arkadaşlarından yardım aldığını ve vâkianın bu şekilde ilerlediğini dile getirmiştir. Bazı kimselerin aşırıya gittiğini de söyleyen İbn Kesîr, kıyasa göre müstemliden hadis almayı hocadan işitmek gibi görerek durumun caiz olduğunu dile getirmiştir. Ancak İbnü's-Salâh râvinin bu şekilde aldığı rivayeti hocadan işittiğini vehmettirecek şekilde nakletmesini doğru bulmamıştır. Râvinin muhakkak doğruyu söylemesi ve hadisi müstemliden aldığını ifade etmesi gerekir demiştir. Ahmed Şâkir de konu hakkında amele uygun olan ve muhakkik âlimlerin görüşü olduğunu söylediği İbn Kesîr'in düşüncesini savunmaktadır. İmam Nevevî (ö. 676/1277) ve Süyûtî gibi âlimlerin de bu görüşte olduğunu söyleyen Ahmed Şâkir aksi yönde görüş bildiren kimselerin hatalı olduklarını ifade etmiştir. Zira müstemliler hadis meclisinin kalabalık olduğu ve dolayısıyla hocanın sesinin herkese ulaşmadığı hallerde mübellîlik yapmaktadır. Bu halde müstemlinin hocadan duyduğu rivayeti kasıtlı ya da kasıtsız bir şekilde farklı nakletmesi pek mümkün gözükmemektedir. Zira böyle bir durumda hocaya yakın olanlar müstemlîyi uyarır ve bu derece kalabalık bir mecliste müstemlî daha dikkatli hareket ederdi. Aynı ihtilaf üzere hadis talebesi hocadan işittiği halde rivayetin bazı kelimelerini duymadığında yanındaki arkadaşlarından yardım almış ve rivayeti tamamlayarak hocadan semâ kaydı düşmüştür.²⁰ Bütün bunlar müstemliden işitmenin hocadan işitmekle aynı olduğunu göstermektedir.

2.1.4. İcazet

Hadis âlimleri arasında farklı görüşlerin yaşandığı başka bir konu semâ yollarından birisi olan icâzet hakkındadır. İbnü's-Salâh yedi çeşit icâzetten bahsetmiş İbn Kesîr de bunları özetlemiştir. “Müslümanlara icâzet verdim.” Burada bulunanlara icâzet verdim”, “Kim La ilahe

¹⁸ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 109.

¹⁹ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 117.

²⁰ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 117.

illa Allah derse ona icâzet verdim.” gibi belirli kimsenin belirsiz şekilde icâzet vermesi olan üçüncü başlıkta İbnü's-Salâh bu tür icâzete cevaz veren âlimlerin olduğunu söylese de kendisi caiz görmediğini dile getirmiştir.²¹ İbn Kesîr'in ise İbnü's-Salâh'a ait olan, cevaza karşı görüşü dile getirmemesi sebebiyle muayyen olmayan icâzete izin veren kimselerin düşüncesinde olduğunu anlamaktayız.²² Ahmed Şâkir ise konu hakkında daha net davranmış ve bu şekilde yapılacak icâzetin caiz olmadığı konusunda hiç şüphe duymadığını ifade etmiştir.²³ Sonuç olarak konu hakkında yalnızca İbn Kesîr'in itirazı bulunmaktadır.

2.1.5. Râvinin İcâzeti Bulunmayan Nüshadan Rivayeti

Edâ yollarında yaşanan ihtilaflardan bir başkası râvinin hadis aldığı hocasının başka bir nüshası üzerinden yaptığı rivayetlerle ilgilidir. Bu nüsha asıl nüsha ile karşılaştırılmamış ya da hocasının semâ kaydı yok ise genel görüşe göre râvinin bu tür nüshalardan rivayeti caiz değildir. Zira hocadan semâ edilmemiş olan bu nüshada râvinin duymadığı hadisler mevcut olabilmektedir.²⁴ Ancak İbnü's-Salâh bu konuda orta yolda bulunmuş ve hocanın talebesine genel bir icâzeti olup olmamasına bakmıştır.²⁵ Şayet hocanın talebesine genel bir icâzeti var ise o halde talebenin icâzet yoluyla duymadığı hadisleri de kitaptan nakletmesi caizdir. İbn Kesîr ise üçüncü bir görüş olarak icâzet şartını zikretmeden yalnızca hadislerin sıhhatine mutmain olmakla beraber rivayetin caizliğine meylettiğini dile getirmiştir.²⁶ Ahmed Şâkir de doğru olan görüşün bu olduğunu ve rivayette asıl olanın sikâ râviler tarafından nakil olduğunu dile getirmiştir.²⁷ Burada da İbn Kesîr ve Ahmed Şâkir'in İbnü's-Salâh'tan farklı görüşünü ifade ettiklerini görmekteyiz.

2.1.6. Mükâtebe

Mükâtebe; “Hocanın, rivayetlerinin hepsini yahut bir kısmını başka bir yerde bulunan birine bizzat yazarak veya başkasına yazdırarak göndermesi ya da yanında bulunan birine yazdığı veya yazdırdığı rivayetleri vermesi”²⁸ anlamında kullanılan terimdir. İbnü's-Salâh'ın da görüşü olarak zikredilen hadisçilerin düşüncesinde edâ lafızlarının en üstünü *semi'tü* lafzıdır. İbnü's-Salâh, hocanın talebesine icâzet lafzıyla beraber mükâtebede bulunmasını sıhhat ve kuvvet bakımından aynı icâzet lafzıyla yapılan münâveleye benzetmektedir.²⁹ Ancak Ahmed Şâkir mükâtebenin münâveleden üstün olduğunu, icâzet lafzıyla beraber mükâtebenin de *semi'tü* lafzından üstün olduğunu söylemiştir. Ancak hadis ehlinin genel görüşü İbnü's-Salâh'ın düşüncesi üzeredir. Bununla beraber iki ifadeyi eşit derecede görenler de olmuştur.³⁰ Ayrıca

²¹ Ebû Amr Takiyyüddin Osman b. Salâhuddîn eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis* (Beyrut: Dârü'l-fiker, 1986), 154.

²² İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 118.

²³ Şâkir, *Bâ'isü'l-hasîs*, 121.

²⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 257.

²⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 211.

²⁶ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 135-136.

²⁷ Şâkir, *Bâ'isü'l-hasîs*, 136.

²⁸ Nevzat Aşık, “Tahammül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

²⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 174.

³⁰ Bu görüşte olan Râmhürmüzî'nin aktardığına göre Ahmed b. Hanbel'in de bulunduğu bir mecliste İmam Şâfiî ile İshak b. Râhûye (ö. 238/853) ölü hayvanın derisi hakkında münazara yapmışlardır. İmam Şâfiî'nin delil olarak kullandığı rivayet semâ lafzıyla gelirken İbn Râhûye mükâtebe yoluyla gelen bir rivayetten bahsetmiştir. İmam Şâfiî semâ lafzı ile gelen hadisin daha kuvvetli olduğunu söylemiş olsa da İbn Râhûye, Hz. Peygamber'in Kısra ve Kayser gibi devlet büyüklerine

Ahmed Şâkir münâvelenin *semi'tu* lafzından aşağı olduğu konusunda hadisçilerin geneli ile aynı doğrultudadır.³¹

2.1.7. İ'lâm

İ'lâm; “Şeyhin, talebesine gösterdiği hadisi veya kitabı kendisinden rivayetine izin verdiğini belirtmeksizin, ‘Bu benim falan kişiden aldığım ya da duyduğum merviyyâtım.’”³² demesi olarak tanımlanır. İbnü's-Salâh edâ lafızlarından sayılan *İ'lâm* icâzet lafzı olmadan kabul etmemektedir. Zira icâzetin olmadığı yerde *İ'lâm*; yalnızca hocanın aldığı hadisleri öğrencisine bildirmesi anlamına gelmektedir. Bu durum ise tahdîs izni olmayan haberlerin nakledilmesine sebep olmaktadır. Çünkü hocanın rivayet edilmesini istemediği belli kusurlar vardır ki icâzet almamış öğrencinin bu durumdan habersiz olarak rivayette bulunması hataya sebep olmaktadır.³³ Ayrıca İbnü's-Salâh konuyu şahitlik meselesine kıyas ederek delilini ifade etmektedir. Zira bir kimsenin şahitliğine şahit olan başka bir kişinin haber vermesi yeterli olmamaktadır. Çünkü bu şahsın şahitliği için kendisinin izni olması gerekir. İbnü's-Salâh rivayet ve şehadetin farklı hususlar olduğunu ancak bu noktada mânalarının eşit olduğunu söylemiştir.³⁴ Ancak kendisine yaptığı bu kıyası sebebiyle bazı eleştiriler yönlendirilmiştir.³⁵

İbn Kesîr de genel olarak *İ'lâm* ile rivayette bulunmayı kabul edenleri zikretmiş ve zımnen İbnü's-Salâh'ın düşüncesinde olmadığını göstermiştir.³⁶ Ahmed Şâkir ise konu hakkında Kâdi İyâz'ın görüşünde olduğunu ve hocanın talebesini açık bir şekilde yasaklamış olsa bile *İ'lâm* yolu ile rivayetin cevâziyetini ifade etmiştir.³⁷ Zira hocanın öğrencisine belli rivayetlerden bahsetmesi icâzet lafzını kullanmasa bile bir izin anlamı taşımaktadır. Şayet öğrenci sikâ bir râvi ise hocasından duymadığı bir şeyi aktarmayacaktır. Ancak hocanın talebesine yasak ettiği rivayeti aktarma salahiyeti olduğu konusu ise aşırı uç olarak gözükmektedir.

Ahmed Şâkir mücerret halde bulunan *İ'lâm*ı, icâzetten üstün görmektedir.³⁸ Zira *İ'lâm* münâveleye benzemektedir. Ancak bu görüşü hadis ehlinin geneline aykırılık arz etmektedir. Zira İbnü's-Salâh ve İbn Kesîr semâ yollarını sayarken icâzeti, *İ'lâm* ve münâveleden önce zikretmişlerdir.³⁹

---

mektuplar yazmasını delil getirmiştir. Yazının kendisine ulaştığı kimselerin Hz. Peygamber'i dinleyenler gibi sorumlu olduğunu söyleyen İbn Râhûye, İmam Şâfi'i susturmuştur. Ayrıca Ahmed b. Hanbel de İbn Râhûye'nin görüşünü kabul etmiştir.

Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâî* (Beyrut: Dâru'l-Fiker, 1984), 473-474.

³¹ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 123.

³² Aşık, “Tahammül”, 39/382.

³³ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Gazzâlî, *el-Müstasfâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 131.

³⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 176.

³⁵ Kadî İyâz, İbnü's-Salâh'ın da delil olarak kullandığı kıyâsın doğru olmadığını ifade eder. Çünkü şahitlik üzerine yapılacak şehâdet her zaman izin gerektiren bir durumdur. Semâ ve kırâatle alınan bir hadisin nakline ise herhangi bir izin şart değildir. Öyle ki bu hususta ittifak vardır.

Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kadî İyâz, *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'* (Kahire: Dâru't-Türâs, 1970), 111-112.

³⁶ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 124.

³⁷ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 124.

³⁸ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 124.

³⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 151.

2.1.8. Vasiyet

Hadis tahammül yollarından bir tanesi olan vasiyet; muhaddisin, vefat etmeden önce ya da yolculuğa çıktığı vakit rivayet hakkı kendisinde bulunan nüshayı bir kişiye verilmesini söylemesidir.⁴⁰ Muhammed b. Sîrîn ve Ebû Kılâbe gibi bazı selef âlimlerinin vasiyet yoluyla rivayete cevaz verdiği bilinmekle beraber İbnü's-Salâh aksi görüştedir. Cevaz verenler vasiyetin, münâvele ve i'lâm gibi olduğunu söylemişlerdir. Zira tâbiînden Ebû Kılâbe'nin yapmış olduğu vasiyette kitaplarını hayatta ise talebesi Eyyûb es-Sahtiyânî'ye gönderilmesini, aksi halde ise yakılmasını söylemiştir. Kitapları elde eden Eyyûb'un bu şekilde rivayet edip edemeyeceği hakkında Muhammed b. Sîrîn başlangıçta, "Rivayet edebilirsin." demiş daha sonra ise "Rivayet edip etmeyeceğine kendin karar vermelisin." demiştir.⁴¹

İbnü's-Salâh ise vasiyette rivayet izninin bulunmadığını ve mücerred bir vasiyetin caiz olmadığını ifade etmiştir.⁴² İbnü's-Salâh'a göre bu şekilde düşünenler ya bir hata yapmış ya da vasiyeti vicâde gibi değerlendirmiştir.⁴³ İbn Kesîr de İbnü's-Salâh'ın ifadelerini aktarmış ve herhangi bir itirazda bulunmamıştır.⁴⁴

Ahmed Şâkir ise nadiren karşılaştığını söylediği ve Kâdi İyâz'ın dediği gibi bu durumun caiz olduğunu söylemiştir. Zira vasiyet tek başına icâzetten daha kuvvetli olmasa da içerisinde icâzet anlamı taşımaktadır.⁴⁵ Hadis ehli arasında râcîh olan görüşün de bu yönde olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.9. Vicâde

"Râvinin bizzat ulaşamadığı yahut ulaşmış olsa da kendisinden hadis semâ etmediği, ayrıca icâzet vb. yetkiler de almadığı bir hocanın hattıyla yazılmış hadislerin kaydedildiği metinleri bulması veya bunları satın alma gibi yollarla elde etmesi"⁴⁶ anlamına gelen *vicâde* İbnü's-Salâh'ın ifadesine göre munkatî' rivayet anlamı taşısa da içerisinde ittisal kokusu vardır. Dolayısıyla râvinin rivayetleri bulunduğunu değil de semâ intibai verecek şekilde tahdîs lafızlarıyla aktarması bir çeşit tedlistir.⁴⁷

İbn Kesîr ise vicâde yönteminin asıl olarak rivayet yollarından biri olarak değil bulunan şeyi haber verme anlamında olduğunu söylemiştir. Ancak amel etme konusunda ise İbnü's-Salâh'ın

⁴⁰ Halit Özkan, "Vasiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/555.

⁴¹ Râmhürmüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 459-460. Kâdi İyâz (ö. 544/1149) şöyle demiştir: "Hocanın talebeye vasiyetinde bir çeşit izin, arz ile münâveleyle benzerlik bulunur." Yine kendisi "Bu (Vasiyet), i'lâma yakındır." demiştir. Kâdi İyâz, *el-İlmâ'*, 115.

⁴² Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) bir hocanın talebesine kitabını vasiyet etmesi ile öğrencinin hocasının kitabını ölümünden sonra satın almasının herhangi bir farkının bulunmadığını ifade etmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 352.

⁴³ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 177. İbn Ebü'd-Dem (ö. 642/1244), İbnü's-Salâh'ın bu benzetmesini yerinde bulmamış ve vicâdenin vasiyetten düşük derecede olduğunu ve bu konuda ittifak sağlandığını ifade etmiştir. Süyûtî, *Tedribu'r-râvi*, 1/487.

⁴⁴ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 124-125.

⁴⁵ Şakir, *Bâ'isü'l-hasîs*, 125.

⁴⁶ Halit Özkan, "Vicâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

⁴⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 178-179.

aktardığı gibi konuşmuştur. Hatta bu konuda Hz. Peygamber'in bir rivayetine dayanarak vicâdenin övüldüğünü en üst perdeden delillendirmiştir.⁴⁸

Ahmed Şâkir de hadis âlimlerinden yaptığı nakillerde içerisinde inktâ' bulunan vicâdeyi şöyle tanımlar: Râvinin ezberinde olmadığı halde kendi kitabında hocasından bulduğu rivayet değil, hocasının kitabında bulduğu rivayet inktâ' barındırır.⁴⁹ Fakat râvinin rivayeti kendi kitabında mı yoksa hocasının kitabında mı bulduğu hususu İbnü's-Salâh ya da İbn Kesîr'in ibarelerinde geçmemiştir. Bunun yerine "Falancanın hattıyla buldum" ibaresi vardır. Muhtemelen ittisal ve inktâ' arasında bir yerde olan vicâde hakkında net karar verilmemesi bu sebebe dayanmaktadır. Yani râvinin kendi kitabında bulduğu hocasına ait rivayet muttasıl hükmündedir.⁵⁰

2.2. Mâna ile Rivayet

Hadislerin Hz. Peygamber'den işitildiği biçimde lafzına bağlı kalarak rivayet edilmesi esas olsa da yazıya geçirilene kadar pek çok râvi mânâyı esas almıştır. Vâkıanın bu şekilde cereyan etmesine rağmen bazı âlimlerin yalnızca lafzî rivayeti geçerli gördüğü bilinmektedir. İbnü's-Salâh da sahâbe ve sonrasında pek çok âlimin bu şekilde hareket ettiğini belirtmektedir. Ancak hadisin mânasını bozacak hususları bilmeyen sıradan kimselerin mâna ile rivayette bulunmasının caiz olmadığı konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur.⁵¹ İbn Kesîr de İbnü's-Salâh'ın görüşlerini kısaca verdikten sonra bazı hadislerde hataların olduğu görüldüğü için bir kısım ulemanın mâna ile rivayeti yasakladığını ve bu konuda çok sıkı davrandığını nakletmiştir. İbn Kesîr vâkıanın bu şekilde olması gerektiğini ancak âlimlerin ittifak sağlamadığını ifade etmiştir.⁵² İbn Kesîr'in bu ifadeleri kendisinin mâna ile rivayete pek sıcak bakmadığına işaret edebilir. Ancak itirazı net bir biçimde görülmemektedir.

Ahmed Şâkir ise İbnü's-Salâh'ın aksine mâna ile rivayete cevaz vermeyen hadis ehli, fakih ve usûlcü olarak pek çok âlimin varlığına işaret etmektedir. Ahmed Şâkir konu hakkında yasağı kayıtlayan âlimlerden de bahsetmektedir. Örneğin İmam Mâlik (ö. 179/795) gibi bazı âlimler mâna ile rivayeti merfû hadislerin dışında kalan hadisler için caiz görmektedirler. Bazı âlimler ise merfû rivayetlerde yalnızca eş anlamlı kelimeler ile değişiklik yapılacağını söylemiştir. Bunların dışında mâna ile rivayete itikadî konularda cevaz verip amelî konularda aksi görüş serdeden, tebliğin farz olması sebebiyle lafzın unutulup mânanın hatırlandığı durumlarda caiz gören kimseler olmuştur. Kimileri ise bunun tam tersi olarak ezbere bilinen hadislerde mâna ile rivayeti caiz görmüştür. Ahmed Şâkir bu üç görüşün de doğrudan uzak olduğunu belirttiikten sonra başka bir görüş olarak mâna ile rivayetin sahâbe asrına mahsus olduğunu zikretmiştir. Son olarak İbnü's-Salâh'ın görüşünü ifade eden Ahmed Şâkir, sahâbe ve tâbiün âlimlerinin lafızları

⁴⁸ Rivayet şu şekildedir: "Yaratılmışların hangisinin imanı dikkatini çeker?" sorusuna ashâb "Melekler" cevabını vermiştir. Hz. Peygamber "Rablerinin yanında iken onlar nasıl olur da iman etmezler?" buyurur. Bunun üzerinde ashâb "Peygamberler" cevabını vermiştir. Hz. Peygamber ise "Kendilerine vahiy geldiği halde nasıl olur da iman etmezler?" diye sorar. Bunu üzerine ashâb "Biz" cevabını verir. Allah Resûlü ise "Ben aranızda iken nasıl iman etmezsiniz?" diye devam eder. Ashâb "Peki, kimdir o kişi ey Allah'ın Resûlü?" diye sorar. Hz. Peygamber şu cevabı verir: "Sizden sonra gelip kitaplar bulan ve onların içindekilere iman eden kimselerdir." İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulâmi'l-hadis*, 126.

⁴⁹ Şâkir, *Bâ'isü'l-hasis*, 128.

⁵⁰ Süyûtî, *Tedribu'r-râvi*, 1/489.

⁵¹ İbnü's-Salâh, *Ulâmu'l-hadis*, 213-214.

⁵² İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulâmi'l-hadis*, 137.

her ne kadar farklı olsa da Hz. Peygamber'den işittikleri hadisleri aynen aktarmaya üstün gayret gösterdiklerini belirtmiştir. Daha sonra gelen âlimlerin de aynı hassasiyeti göstererek az bir kısmının gevşek davrandığını ifade eden Ahmed Şâkir bazı dil âlimlerin hadislerden şahit göstermelerini de bu duruma delil olarak zikretmektedir. Günümüzde ise hadislerin yazılı kaynaklarda bulunması sebebiyle mâna ile rivayet ancak şifahî yolla caiz olmaktadır. Ayrıca mâna ile rivayet edilip kaynaklara girme ihtimalinden dolayı yazılı kaynaktan okunsa dahi ihtiyat amacıyla hadisin sonunda *Ev kemâ kale/Ya da benzeri şekilde söyledi* demek uygun görülmektedir.⁵³

2.3. Lahn İçeren Hadis Rivayeti

Arap dilinin kaidelerinden olan Nahiv ilmine vakıf olamamak sebebiyle kelimeleri hatalı telaffuz etmek mânasında kullanılan *lahn*, hadis nakleden hocanın hatası ile vuku bulabilmektedir. Bu şekilde hata ile nakledilen rivayetleri öğrencinin nasıl aktaracağı tartışılmıştır. Kimileri rivayete müdahale edilmemesini yani rivayeti hatalı olarak nakletmenin gerektiğini söylemiştir. Zira bu tasarruf başka sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Ancak İbnü's-Salâh bu görüşün, mâna ile rivayete karşı olanların aşırı fikri olduğunu söylemiştir. Genel olarak mâna ile rivayete cevaz verenler bu konuda da hocadan duyulan hatalı kelimelerin düzeltilerek aktarılmasını caiz görmektedirler.

Bazı âlimler kitapta bulunan lahn içeren ibarenin değiştirilebileceğini söylese de İbnü's-Salâh'a göre bu durum ehil olmayan kimselerin kötü niyetlerine kapı aralayabilmekte ve bazı sıkıntılara sebep olabilmektedir. Bu sebeple İbnü's-Salâh, yazılı halde bulunan rivayetlerde lahn var ise hadis aktarıldıktan sonra "tazbîb" denilen bir işlemle hatalı kelimeye ana metin yerine haşiyede işaret edileceğini ifade etmektedir.⁵⁴ Zira ana metne bu şekilde başkalarının müdahale etmesi sınırlandırılmış olmaktadır. Ayrıca okuyucunun yazılı metnin doğrusunu araştırmaya dikkati de çekilmiş olmaktadır.⁵⁵ Hadis semâ meclisinde zikrediliyorsa râvi önce rivayetin doğrusunu söyleyip daha sonra şeyhinden duyduğu hatalı şeklini de zikredebilir. İbnü's-Salâh tam tersi şekilde de rivayetin aktarılacağını söylese de evla olanın ilk şekil olduğunu dile getirmiştir.⁵⁶

İbn Kesîr ise genel olarak İbnü's-Salâh'ın görüşlerini aktarmış ve onaylamıştır. Ancak konu hakkında bir ilave görüş serdetmiştir. Bu görüşe göre öğrenci, lahn içeren rivayetini işittiğinde artık o hocadan hadis nakletmemektedir. Zira öğrenci lahn içeren rivayeti aktarsa Hz. Peygamber'in kesinlikle böyle konuşmadığını bildiği için yanlış bir söz aktarmış olur. Şayet hatalı rivayeti düzeltse o halde hocadan duymadığı bir söz nakletmiş olur ki her halükarda yanlış bir iş yapmış olacaktır.⁵⁷

Ahmed Şâkir ise konu hakkında farklı görüş ortaya koymamakla beraber İbn Kesîr'in kısaca anlattığı meseleyi başta İbnü's-Salâh olmak üzere hem kendisinin hem de başka âlimlerin görüşleriyle zenginleştirmektedir. Râvinin asıl nüshaya müdahale etmeyip haşiyede kısmında

⁵³ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 137-138.

⁵⁴ M. Yaşar Kandemir, "Lahn (Hadis)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

⁵⁵ Mücteba Uğur, "Dabbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993).

⁵⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 219-220.

⁵⁷ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 140.

açıklama yapması konusuna değinen Ahmed Şâkir, Arap dilinin genişliğinden ötürü aslında lahn olmayan meselede râvinin kimi zaman hata edebileceğini zikretmektedir. Yani râvi farklı kelimeyi anlamamış ve bu durumu lahn zannetmiş olabilir. Ancak hata olduğu belli olan eksik yazımların ana metne eklenebilir. Bu eksik kelime ya da cümlenin mânayı değiştirip değiştirmemesi önemli değildir. Yeter ki maddi bir hata ile metinden çıkarıldığına karar kılınsın. Yalnız mânayı değiştirecek kelimelerde daha dikkatli olunmalıdır. Bu gibi yerlerde يُعْنِي (yani) denilerek açıklama yapılır. Konu hakkında örnekleri de zikreden Ahmed Şâkir kendi düşüncesinde açık bir hata olmadıkça ana metne müdahale etmemeyi uygun görmüş ve emaneti edâ kabilinden hataları haşiyede zikrettiğini söylemiştir.⁵⁸

2.4. İki Farklı Hocadan Alınan Rivayet

Bir rivayetin iki sikâ râviden nakledildiği zaman herhangi birinin nakledilmemesi ittifaqla caizdir. Ancak biri sikâ diğeri zayıf olan iki hocadan nakledilen rivayette zayıf râvinin zikredilmemesi tartışmalıdır. Evla olan iki hocayı da zikretmektir. Zira rivayette bir râvinin zikretmediği şeyin diğeri zayıf olan râvi tarafından aktarılması mümkündür.⁵⁹ Bazı âlimler bu fiili caiz görmezken İbnü's-Salâh'ın düşüncesinde olanlar zayıf râviyi düşürerek rivayeti nakletmeyi kerih saymışlardır. Ancak Müslim'in (ö. 261/875) bu gibi durumlarda mecrûh râviyi zikretmeden yalnızca sika râviyi zikrettiği ve diğeri râvinin mecrûh olduğunu ima edecek şekilde "ve başka birisi" dediği nakledilir. Buhârî'nin (ö. 256/870) de benzer şekilde hareket ettiği bilinmektedir.⁶⁰ Bundan dolayı hadis âlimlerinin geneli zayıf râvinin zikredilmemesi caiz kabul etmiştir. İbn Kesîr de Müslim'in uygulamasından bahsederek görüşünün bu yönde olduğunu ima etmiştir.⁶¹ Ahmed Şâkir de uygun olanın iki râviyi zikretmek olduğunu belirtmiş ancak konuya temkinle yaklaşılmasına sebep olan durumun çok az karşılaşılması sebebiyle yok hükmünde olduğunu ifade etmiştir.⁶²

2.5. Rivayette Hatanın Bildirilmesi

Hadiste hatası kendisine açıklandığı halde bu hadisi nakletme konusunda ısrar eden kimsenin hiçbir rivayeti dikkate alınmaz. Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813-14), Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797) ve Ahmed b. Hanbel gibi pek çok âlimin bu görüşte olduğu nakledilmiştir.⁶³ İbn Kesîr'in orta yol olarak aktardığı bu düşünce İbnü's-Salâh'a göre tartışmaya açıktır. Zira bazı önemli âlimler rivayet hususunda kendilerine hata yaptıkları bildirildiği halde düşüncelerinden dönmemişlerdir. Örneğin İmam Mâlik, Ömer b. Osman adında bir râviden rivayette bulunurken pek çok diğeri âlim bu râvinin ismini Amr b. Osman olarak ifade etmişlerdir. Kendisine hata yaptığı söylenmiş olsa da İmam Mâlik düşüncesinin doğru olduğunu inandığı için Ömer b. Osman ismini kullanmaya devam etmiştir.⁶⁴

⁵⁸ Şakir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 140-141.

⁵⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 234; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 1/562.

⁶⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 1/562-564.

⁶¹ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 145.

⁶² Şakir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 145.

⁶³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 143.

⁶⁴ Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah en-Nümerî İbn Abdilberr, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'âni ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevi, Muhammed Abdülkebir el-Bekri (Titvan: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Suuni'l-İslâmiyye, 1967), 9/160; Ebû Hafıf Siraceddin Ömer b. Ali b. Ahmed İbnü'l-Mülakkın, *el-Muknî' fi 'ulûmi'l-hadis* (Suud: Dâru Fevaz li'n-Neşr, 1413), 1/281.

Bundan dolayı İbnü's-Salâh hatası bildirilen râvilerin durumunu inat ya da benzeri sebeple yanlışından dönmemesi şeklinde kayıtlamıştır.⁶⁵ Ahmed Şâkir ise İrâkî'den yapmış olduğu alıntıda bazı müteahhir âlimlerin konu hakkında farklı bir şart öne sürdüğünü ifade etmiştir. Bu şart hata bildiren kimsenin âlim olmasıdır. Şayet râviye itiraz eden kimse âlim değil ise o halde hadisten dönmedi diye râviye ta'n edilmemelidir. Ahmed Şâkir kendi düşüncesinde bu şartın sahih olduğunu belirtmiştir.⁶⁶ Ancak kendisine itiraz edenlerin âlim kimseler olduğu halde İmam Mâlik'in düşüncesinden dönmemesi ve bu konuda herhangi bir eleştiri almaması Ahmed Şâkir'in zikrettiği düşünceye zıt anlam taşımaktadır. Dolayısıyla İbnü's-Salâh'ın görüşü daha makul gözükmektedir.

2.6. Senedde Tasarruf

Hadis talebesi kimi zaman hocasından duymuş olduğu rivayetin sened ve metin sıralamasında değişikliğe gidebilmektedir. Zira râvi önce hadisin metnini zikredip sonra senedini aktardığı gibi başta senedin bir kısmını aktarıp metne geçip daha sonra senedin muttasıl halini söylediği de olmaktadır. İbnü's-Salâh bu şekilde hadis rivayet edilmesi konusunda geçmiş ulemadan bazılarının cevaz olduğunu söylese de aslında meselenin mâna ile rivayet hususundaki tartışmaya dönük olduğunu söylemiştir. Öyle ki mâna ile rivayete cevaz verenlerin rivayette tasarrufa da cevaz vereceğini aksi yönde görüşü olanların ise hocadan duyulduğu şekilde rivayetin aktarılmasını gerekli görecektir.⁶⁷ İbn Kesîr ise ihtilafın varlığını zikretmekle yetinmiş ve mâna ile rivayet detayına girmemiştir. Ancak kendi düşüncesi rivayette tasarruf edilebileceği yönündedir. İbn Kesîr aynı zamanda kendi döneminde bulunan muhaddislerin de bu şekilde takdim ya da te'hir ile tasarrufta bulduklarını ifade etmektedir.⁶⁸ Konu ile ilgili bir eklemede bulunan Ahmed Şâkir ise İmam Süyûtî'den doğrudan alıntı yapmıştır. İbn Hacer'in (ö. 852/1448) sözünü ise şu şekilde aktarmıştır:

*“İsnâdda tenkit edilmiş bir râvi olduğu takdirde İbn Huzeyme (ö. 311/924) hadisin metnini isnâddan önceye alarak metinle başlamakta ve isnâdı metinden sonra zikretmektedir. İbn Huzeyme hadisi başka bir şekilde nakleden olursa ona hakkını helal etmeyeceğini belirtmiştir. Bu durumda mâna ile rivayete cevaz verecek olsak bile (İbn Huzeyme gibi düşünenler için) bu rivayet tarzının yasak olması gerekir.”*⁶⁹

2.7. Muhaddisin Adabı

Muhaddisin semâ meclisinde hadis rivayet edeceği yaşı hususunda farklı görüşleri aktaran İbnü's-Salâh özellikle seksen yaşından sonra hadis rivayetinin terk edilmesinin uygun olacağını belirten görüşleri zikreder. Ancak insanların durumlarının farklı farklı olacağını da ifade eden İbnü's-Salâh'a göre hocanın yaşlandığı, körlük ya da bunama gibi ârizî hastalıklarının meydana geldiği durumlarda rivayeti terk etmesi gerekir. Dolayısıyla bu dönem her kişide farklılık arz edeceği için belli bir yaş zikredilmemelidir.⁷⁰

⁶⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 120.

⁶⁶ Şâkir, *Bâ'isü'l-hasis*, 104.

⁶⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 229-230.

⁶⁸ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 143.

⁶⁹ Süyûtî, *Tedribu'r-râvi*, 1/557; Şâkir, *Bâ'isü'l-hasis*, 143.

⁷⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 237-238.

Konu hakkında ilave bilgiler veren İbn Kesîr kendisinden hadis alınacak hocanın yaşı ile ilgili iki farklı durumdan bahsetmektedir. Şayet hoca kendi hıfzından hadis naklediyor ise İbnü's-Salâh'ın da ifade ettiği üzere dikkatli olunmalıdır. Ancak hoca başkasının rivayetini ya da nüshasını naklediyor ise o zaman halk öteden beri yaşlı hocalara daha çok itibar göstermiştir. Örneğin Ebi'l-Abbas Ahmed b. Ebî Tâlib el-Haccâr bunlardan birisidir. Kendisi hicrî 630 yılında İmam Zebidî'den *Sahîh-i Buhârî*'yi dinlemiş ve bundan tam yüz yıl sonra dahi kendisi gibi başka kimse olmadığı için insanlar akın akın huzuruna gelmiştir. Halbuki İbn Kesîr'in ifadesine göre bu zat okuma yazma bilmeyen, hadisin manalarını anlamayacak derecede ilimden uzak olan zabtı kusurlu bir kimsedir. Ancak İmam Zebidî'nin silsilesine ulaşmak isteyenler bu hocayı ganimet bilmiş ve yüz binden fazla kişi gelip meclisine katılmıştır.⁷¹

Ahmed Şâkir'in burada itirazı vardır. Her ne kadar İbn Kesîr'in aktardığı örnek şahıs zayıf olsa da genel olarak böyle bir durumu kabul ettiği anlaşılmalıdır. Ya da en azından İbn Kesîr vâkianın tespitini yapmış ancak herhangi bir eleştiri getirmemiştir. Ahmed Şâkir'in ifadesine göre İbn Kesîr'in verdiği örnekteki şahıstan semâda bulunmanın hiçbir kıymeti yoktur. Zira bu durum âlî isnad aramanın aşırı bir tezahürü, gereksiz bir zorlamasıdır. Çünkü zabtı zayıf mânaları bilemeyecek derecede gerilemiş bir kimseden hadis dinlemenin kıymeti bulunmamaktadır.⁷²

2.8. Râvilerin Lakaplarının Kullanılması

Ayıplama amacıyla lakap kullanmak Kur'an-ı Kerim'de yasaklanmıştır.⁷³ Hem kul hakkı hem gıybet sayılan lakap kullanmak tarif amaçlı ise günah olmaktan çıkar.⁷⁴ Zira halk arasında övgüyle kendisine verilmiş olan sıfatların kullanımı geçmişten günümüze değin yaygınlık göstermiştir. Kişinin lakabı pek çok zaman şöhret kazanıp isminin önüne geçebilmiştir. Hadis râvileri arasında da lakabı ile bilinen pek çok kimse vardır. Ancak bazıları lakabı ile meşhur olmuş olsa da bu lakabın kullanılmasını istememiştir. Annesine nispetle *İbn Uleyye* diye bilinen İsmâîl b. İbrâhîm'in (ö. 193/809) bu isimle anılmasını istemediği nakledilmektedir. Hadis âlimleri bu tür kimselerin lakaplarını kullanma hususunda farklı görüşler ortaya atmıştır. *İbn Uleyye* örneğinde olduğu gibi kişinin hoşlanmadığı şekilde kendisinden bahsedilmesi genel olarak caiz görülmemiştir. Ayıplama kastedilmeden kullanılan ve râvinin itiraz etmediği *Gunder*, sıfatı bakımından *A'meş*, mesleği açısından *Hannât* gibi lakapların kullanımında ise bir beis yoktur.⁷⁵ İbnü's-Salâh ve İbn Kesîr'in görüşleri bu doğrultudadır.⁷⁶ Ancak Ahmed Şâkir ayıplamanın kastedilmediği lakapların râvi kerih görse dahi kullanılabileceğini söylemiştir.⁷⁷ Zira râviyi tarif etme amacına binaen yalnızca lakabı ile bilindiği durumlarda râviden bu şekilde bahsedileceği

⁷¹ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 146.

⁷² Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 146.

⁷³ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Hucurât 49/11.

⁷⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Riyâzû's-sâlihîn (Arnavut)*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 433.

⁷⁵ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 2/579.

⁷⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 243; İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 148.

⁷⁷ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 148.

ve durumun haram olmadığı başka âlimler tarafından da zikredilmiştir.⁷⁸ Ancak Ahmed Şâkir böyle bir ihtiyacı bahsetmemiş ayıplama olmaksızın mutlak bağlamda lakabın kullanılacağını söylemiştir.

2.9. Âlî ve Nâzil İsnad

Hakkında pek çok farklı görüş olan *âlî ve nâzil isnadlar* ile ilgili gerekli açıklamaları yapan İbnü's-Salâh'a göre İbn Kesîr'in vermiş olduğu bilgiler cılız kalmaktadır.⁷⁹ Bundan dolayı Ahmed Şâkir'in geniş açıklamaları görülmektedir.⁸⁰ Konu içerisindeki itiraz da Ahmed Şâkir'den gelmiştir. Ana metin ve İbn Kesîr'in herhangi olumsuz bir görüş zikretmediği yerde Ahmed Şâkir, pek çok hadis talebesi ve âliminin âlî isnad aramayı amaç edinerek asıl işlerini unuttuğunu dile getirmiştir. Zira asıl olan âlî isnad bulmak değil hadisin sahih olanını ortaya koymaktır. Bu konuda Ahmed Şâkir, İbnü'l-Mübârek'in "Hadisin kalitesi isnâdın âlî olması değil, râvilerinin güvenilirliğidir." sözü ile Silefi'nin (ö. 576/1180) "Aslolan hadisi âlimlerden almaktır. Onların nüzülü, bu ilimde derinleşmiş muhaddislerin görüşüne göre cahil kimselerin uluvvünden üstündür. İncelendiğinde görülür ki böyle bir durumda nâzil, mâna bakımından âlîdir." sözünün konu hakkında düstur edilmesi gerektiğini belirtir.⁸¹

2.10. Meşhur Hadis

Lügat anlamıyla halk arasında şöret kazanmış rivayet anlamında ele alınan konuda İbnü's-Salâh'ın naklettiği İbn Kesîr'in de aynen aktardığına göre Ahmed b. Hanbel "İnsanların diline doladığı halde herhangi bir aslı olmayan dört hadis vardır." demiştir. Bunlar sırasıyla şu rivayetlerdir:

"Bana martın (çıkışını) müjdeleyene ben de cenneti müjdelerim."

"Kim zımmî bir kimseye eziyet ederse kıyamet günü onun düşmanı olurum."

"Oruç gününüz, bayram gününüzdür."

"İsteyen (Dilenci) at üstünde dahi gelse hakkı vardır (boş çevirmeyin)."⁸²

Ahmed Şâkir burada nakledilen dört rivayetten yalnızca ilkinin aslı olmadığı konusunda hemfikiridir. İkinci rivayetin bu lafızla aslı olmasa da mâna bakımından destekleyecek bir aslı bulunduğunu söyleyen Ahmed Şâkir, üçüncü ve dördüncü rivayetlerin ise aslının bulunduğunu ifade ettikten sonra kaynaklarına işaret eder.⁸³

2.11. Nâsîh-Mensûh Rivayetler

İbnü's-Salâh, rivayetlerde görülen nesh konusunun sırasıyla şu dört yolla bilineceğini ifade etmektedir: Hz. Peygamber'in beyanı, sahâbe kavli, tarihî bilgi ve icmâ. İbnü's-Salâh her bir yol

⁷⁸ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî Bulkînî, *Mukaddimetü İbnü's-Salâh ve Mehâsinü'l-İstîlâh*, thk. Aîşe Abdurrahman (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 583.

⁷⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 255-264.

⁸⁰ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 152-157.

⁸¹ Şâkir, *Bâ'isü'l-hasîs*, 157.

⁸² İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 265-266.

⁸³ Şâkir, *Bâ'isü'l-hasîs*, 158.

ile ilgili örnekler vermiştir.⁸⁴ Ancak İbn Kesîr bu yollar içerisinde yalnızca Hz. Peygamber'in tasrihi, tarih ve sîret ilmini zikretmiştir. Hatta tarih ve sîret ilmi, nâsih ve mensûh rivayetleri bilme konusunda en sağlam delil niteliği taşımaktadır. Halbuki İbnü's-Salâh'a göre öncelik merfû ve mevkuf rivayetlerindir. İbn Kesîr konu hakkında icmâdan bahsetmezken sahâbe kavli hakkında açık biçimde İbnü's-Salâh'tan farklı düşündüğünü belirtmiştir. Zira İbnü's-Salâh, Übey b. Kâ'b'ın (ö. 33/654) "Su (yıkarma) ancak sudan dolayıdır hükmü İslâm'ın başında bir ruhsat idi. Sonra o yasaklandı..." sözü ile Câbir b. Abdullah'ın (ö. 78/697) "Allah Resûlü'nün iki işinden sonuncusu ateşin değdiği şeylerden dolayı abdest almayı terk etmektir." sözünü örnek olarak vermiş ve sahâbe sözüyle neshin bilineceğini göstermiştir.⁸⁵ İbn Kesîr ise sahâbenin açık beyanda bulunarak "Şu nâsihtir." şeklindeki ifadelerinin kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Zira sahâbenin bu ifadeleri ichtihâdî bir anlam taşıdığından dolayı yanlışa ihtimali vardır. Bundan dolayı pek çok usûl âlimi sahâbenin nesh hakkındaki görüşünü kabul etmemiştir. Ancak nakil bağlamında bir olayın başka bir olaydan önce ya da sonra vuku bulması konusunda rivayet ettiklerine güvenilmektedir.⁸⁶ Zira İbn Kesîr'in, bu ifadeleri tarihî bilgi bağlamında ele almış olması muhtemeldir. Ahmed Şâkir ise konu hakkında İbnü's-Salâh'a ait olan ve İbn Kesîr'in de nakletmediği bazı rivayetleri vermiş kendisi herhangi bir görüş zikretmemiştir.⁸⁷ Dolayısıyla İbnü's-Salâh ve İbn Kesîr'in farklı görüşleri olduğunu gördüğümüz konuda Ahmed Şâkir'in pek nakilde bulunmaması kanaatimizce ihtisarda yeterli bilgi bulunması sebebiyledir.

2.12. Salâtüselâm'ın Nüshalarda Yazımı

Konu hakkında İbnü's-Salâh ve İbn Kesîr'in düşünceleri aynıdır. Buna göre asıl nüshadan rivayette bulunan kimsenin nüshada olup olmamasına bakmaksızın Hz. Peygamber'in adının geçtiği her yerde Salâtüselâm'ı hem yazması hem de dil ile söylemesi gereklidir.⁸⁸ Nüshaya rumuz şeklinde işaret konularak Salâtüselâm'ı kastetmek ya da kısa şekli ile okumak kerih görülmüştür. Zira salât ifadesi nakledilecek bir ifade değil dua cümlesidir. Dolayısıyla ne kadar çok tekrar ederse etsin hadisleri alan kimse Salâtüselâm'ı yazmaktan usanmamalıdır. Çünkü onu yazmakta büyük hayır vardır.⁸⁹

Genel olarak hadis âlimleri bu şekilde düşünse de Ahmed b. Hanbel gibi bazı kimseler asıl nüshada Salâtüselâm'ın olup olmamasına bakmıştır. Bu konuda ana nüshaya ve rivayete tabi olmak gerektiğini söylerler. Ahmed Şâkir de bu görüşte olduğunu söylemiştir. Zira sünnetleri derleyen kitaplarda takip edilen usulün bu şekilde olduğunu söyleyen Ahmed Şâkir kendi çalışmalarında da doğru olduğuna inandığı nüshaya tabi olmayı gerekli görmüştür.⁹⁰

2.13. Sahâbe

İbnü's-Salâh sahâbe tanımında ilim ehlinin ihtilaf ettiğini ve konu hakkında iki görüş olduğunu söylemiştir. Hadisçilerin görüşüne göre Hz. Peygamber'i gören herkes sahâbîdir. Bu

⁸⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, 276-278.

⁸⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, 277-278.

⁸⁶ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadîs*, 162.

⁸⁷ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 162.

⁸⁸ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadîs*, 132.

⁸⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, 188.

⁹⁰ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 132.

durum Resûlullah'ı görmenin yüceliği sebebiyledir. İkinci görüşü temriz sîgasıyla nakleden İbnü's-Salâh usûlcülerin düşüncesi olarak sahâbe kelimesinin lügat anlamıyla da bağlantılı olan ve yalnızca Hz. Peygamber'i görmekle sahâbe olunamayacağını söyleyenlerin olduğunu zikreder. Bu görüşe göre sahâbe Hz. Peygamber ile beraber savaşlara katılan, gazvelere çıkan ve uzun süre yanında bulunan kimselere denilmektedir.⁹¹

İbn Kesîr ise hadisçilerin düşüncesi olan Hz. Peygamber'i görmekle sahâbî olunacağı fikrini zikretmiştir. Ayrıca İbnü's-Salâh'a nispeten daha tam bir tanım vermiştir. Zira İbnü's-Salâh'ın ikinci görüş olarak zikrettiği örnekleri aktaran İbn Kesîr, Hz. Peygamber ile uzun süre beraber olanların sahâbe-i hasa (Önde gelen sahâbe) sayılacağını ve bu durumun yalnızca görmekle sahâbî olunacağı düşüncesine aykırılık arz etmediğini ifade etmiştir. Bazı hadis lafızlarında geçen "İçinizden Hz. Peygamber'i gören var mı?" ya da "Hz. Peygamber'i görenleri gören var mı?"⁹² gibi ifadelerin geçmesi de yalnızca görmekle sahâbî olunacağını kanıttır. İbn Kesîr bazı kimselerin yalnızca görmekle değil aynı zamanda Hz. Peygamber'den bir ya da iki hadis nakletmek ile sahâbî olunacağını söylediğini aktarır.⁹³

Konu hakkında ilave bilgiler veren Ahmed Şâkir, İbn Hacer'in görüşlerine yer vermiştir. İbn Hacer'in sahâbî tanımı şöyledir:

"Hz. Peygamber ile imanlı bir şekilde görüşen ve bu hal üzere ölen kimselerdir. Beraberliği az olsun çok olsun, gazvelere çıkmış ya da çıkmamış olsun, kendisinden hadis aktarmış olsun ya da olmasın kim bir kere dahi olsa Hz. Peygamber'i görür ise O'nunla oturmasa da sahâbîdir. Körlük gibi ârzî bir engel de sahâbî olmaya engel değildir."

İbn Hacer'in tarifinin açıklamasından da aktarıldığına göre *imanlı bir şekilde görüşmek* ile beraber cin ve insanlardan mükellef olan herkes bu kısma girebilmektedir. Tarifin bu kısmının dışında kalan tarafı ise Hz. Peygamber ile küfür halinde görüşüp Peygamber'in vefatından sonra Müslüman olan kimsenin sahâbî sayılamayacağıdır. Aynı şekilde kendisi hak olan Ehl-i Kitab'a iman etmiş olsa da Hz. Peygamber ile bi'setten önce görüşüp daha sonra görüşmemiş kimseler sahâbî sayılmamaktadır. Tarifin devamında nakledilen iman hali üzere ölme şartından anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber ile Müslüman olarak görüşen ancak daha sonra dinden dönen kimse sahâbî sayılmamaktadır. Ancak kişi Hz. Peygamber ile beraber Müslüman olarak görüşmüş daha sonra dinden dönüp tekrar Müslüman olsa ittifakla sahâbî sayılacaktır. Nitekim Eş'as b. Kays (ö. 40/661) Hz. Peygamber'in vefatından sonra dinden dönmüş ancak Hz. Ebû Bekr'in hilafeti döneminde tekrar Müslüman olmuştur. Hadisçiler de Eş'as'ın sahâbî olduğu hususunda ittifak halindedirler.

Hz. Peygamber'i görme ile sahâbî olunacağına karar verildiğinde akla görülen kişinin yaş gelmekte ve hadisçiler burada temyiz yaşına bakmaktadırlar. Zira bu yaştan önce Hz. Peygamber'i gördüğü doğrulanacak bir durum değildir. Temyiz yaşından önce Hz. Peygamber'in

⁹¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 291-293.

⁹² Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsır en-Nâsır (b.y.: Dâru Tavku'n-Necât, 2001), *Fedailü's-Sahâbe*, 1 (No 3649); Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbi'l-Halebî, 1374-75/1955-56), "Fedailü's-Sahâbe" 204; Ahmed b. Ali b. el-Müsenna Ebû Ya'la el-Mevsilî, *Müsnedü Ebî Ya'la*, thk. Said b. Muhammed (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2013), 2/293.

⁹³ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 169-171.

gördüğü kimse görme işe tamam olduğu için sahâbî sayılsa da rivayet tekniği bakımından tâbiîn içerisinde kabul edilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'i gören melekler de sahâbî sayılmamaktadır. Zira onlar mükellef değildirler.⁹⁴

2.13.1. Sahâbenin Tespiti

İbn Kesîr, İbnü's-Salâh'ın naklettiği bazı bilgileri aktarmamış bunu yerine ilave bilgiler zikretmiştir. İbnü's-Salâh'ın aktardığına göre sahâbenin bilinme yolları içerisinde tevâtür, şöhret ya da âhâd yolla bir kimse hakkında sahâbî olduğunun söylenmesi ya da adaleti sabit olduktan sonra kişinin kendisi hakkında sahâbî olduğunu söylemesi yeterlidir.⁹⁵

İbn Kesîr ise İbnü's-Salâh'ın naklettiği bu yollar içerisinden Hz. Peygamber'e muasır bir kimsenin "Ben sahâbiyim." demesini yeterli görmemektedir. Nesih konusunda "Bu nâsihtir." diyen kimsede görüldüğü gibi sahâbî olduğunu söyleyen kimsenin hata yapma ihtimali vardır. İbn Kesîr kişinin sahâbî olarak bilinmesi için Hz. Peygamber'den işitmiş, görmüş ya da takrîf olarak belli bir ifadede bulunması gereklidir. Şayet senedi de sahih ise böyle bir iddiada bulunan kimse Hz. Peygamber'in muasırı ise rivayeti elbette kabul edilir ve kendisi sahâbî sayılır.⁹⁶

Ahmed Şâkir de tevâtür, şöhret ya da âhâd yolla bilinen sahâbelerden örnekler vermiş ve Hz. Peygamber'e muasır olmanın ölçüsü konusunda İbn Hacer'in hicrî yüz on yılından öncesini esas aldığını zikretmiştir. Zira Buhârî ve Müslim'in naklettiği rivayette Resûlullah şöyle demiştir: "Bu gecenizi görüyorsunuz ya, işte bu gecenizden itibaren yüz sene başında (bugün) yeryüzünde olanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır."⁹⁷ Müslim'in rivayetinde ziyade olarak bu hadisin Hz. Peygamber vefat etmeden bir ay önce söylendiği zikredilmektedir.⁹⁸

2.13.2. Sahâbenin Fazilet Sıralaması

İbn Kesîr'in belki de en çok açıklama yaptığı yerlerden birisi sahâbe ile ilgili bölümdür. Özellikle tarih bilgisine dayanarak yaptığı açıklamalarda İbnü's-Salâh'ın eserinde bu bölümü özetlemek yerine şerh etmiştir. Bid'at ehlinin Mu'tezile ya da Şîa gibi grupların bazı sahâbeye dil uzattığını söylemiştir. Rivayet ilmi özelinde birbirleriyle savaşıp sahâbenin adaletinin ortadan kalkacağını iddia eden Mu'tezile'ye cevap olarak hem naklî hem aklî izahları bulunmaktadır.

Bunların dışında İbn Kesîr, sahâbenin fazilet sıralaması hususunda hilafet sırasının esas olduğunu söylemektedir. Zira İbnü's-Salâh'ın görüşü de bu yöndedir ve hadis ehlinin ittifakı vardır. Ancak İbnü's-Salâh bazı âlimlerin Hz. Osman'ı, Hz. Ali'den üstün gördüklerinden bahsetmiştir.⁹⁹ İbn Kesîr ise burada ihtilafın söz konusu olmadığını doğru olan görüşün Hz. Osman'ın, Hz. Ali'den üstünlüğü olduğunu ifade etmektedir. Hatta eserinde "Kim Ali'yi,

⁹⁴ Şakir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 171-172.

⁹⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 294.

⁹⁶ İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, 180.

⁹⁷ Buhârî, "İlim", 41; Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1955), "Fedâilu's-Sahabe", 53; Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "Fiten", 54; Ebü Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), "İlim" 20.

⁹⁸ Şakir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 180.

⁹⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 298-299.

Osman'ın önüne geçirir ise Ensâr ve Muhâcirîn'e dil uzatmıştır." demiştir. Dolayısıyla bazı Kûfeli âlimlerin görüşünün merdûd olduğunu konu hakkında ikinci bir görüş olmadığını söylemiştir.¹⁰⁰

Ahmed Şâkir ise konu hakkında İbnü's-Salâh'ın görüşüne yakın durmuş ve ihtilafın varlığından ve bu görüşte olan başka âlimlerden bahsetmiştir.¹⁰¹

2.14. Tâbiûn

İbnü's-Salâh tâbiûnin kim olduğu konusunda Hâkim ve bazı ilim ehlinin görüşlerini esas aldığı belirtilmiştir. Buna göre sohbeti olmasa da yalnızca sahâbeyi görmüş olmak kişinin tâbiû sayılması için yeterlidir. Zira sahâbenin kelime anlamında sohbet lafzı varken, tâbiûn kelimesinde böyle bir anlam yoktur.¹⁰² İbn Kesîr ise, bu görüşü kabul etmemiştir. Sahâbî sayılacak kimsenin Hz. Peygamber'i görmüş olması yeterli kabul edilirken tâbiûn olacak kimsede sahâbîyi görmek yeterli değildir. Zira Hz. Peygamber'i görmüş olmanın azameti vardır. Sahâbeyi görmek ise aynı derecede değildir.¹⁰³

Sonuç

Hadis usulü konusunda ortaya konulan eserlerden birisi olan İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadis'i* günümüze kadar değerini kaybetmemiştir. Hadis ilmi ile ilgilenen herkesin ilk olarak başvuracağı kaynaklar arasında olan bu eser üzerine yüzlerce çalışma yapılmıştır. Bazı kimseler hadis ulemasının, İbnü's-Salâh'ın izini takip ettiği ve usul alanında yeni bir şey söylemediklerini iddia etmiştir. Ancak hadis âlimleri yeni meseleler ile beraber asıl metni güncellerken bir takım eleştiri ve katkı sunmuşlardır. Bizim çalışmamızda da hadis usulü konuları üzerinden incelediğimiz yirmi dört meselede özellikle Ahmed Şâkir'in tercihleri ile İbnü's-Salâh'ın görüşlerini karşılaştırma imkânı sağlamış olduk. Kısmen İbn Kesîr'in de farklı görüş belirttiği yerler olsa da kendisi genel olarak eserin özetini oluşturmakla ana metne bu bağlamda sadık kalmıştır. Ancak Ahmed Şâkir ele aldığımız meselelerde gördüğü üzere farklı düşünceleri savunmuştur. Bu noktada özellikle Hatîb el-Bağdâdî ve Kâdî İyâz gibi otoritelerin üzerinden görüşünü zikretmiştir. Bununla beraber rivayetlerin tahammülü konusunda gördüğümüz üzere yeni görüşleri ifade etmekten de çekinmemiştir. Rivayette hatası bildirilen kimse hakkında mütekaddim dönemi âlimlerinin görüşünü kabul ettiğini söylerken kimi zaman da geçmiş dönem ulemasının görüşlerine yönelmiş bu konuda belli bir kesimi takip etmemiştir. İbnü's-Salâh ise ortaya koyduğu görüşlerde otoritesini sağlamış ve kendisinden sonraki pek çok âlimi etkilemiştir. Bu sebeple Ahmed Şâkir'in itiraz ettiği meselelerde kanaatimizce makbul olan görüş çoğunlukla İbnü's-Salâh'ın savunduğu düşünce üzerine olmuştur. Kimi zaman İbnü's-Salâh gerekli açıklama yapmamış olsa da kendisinden sonra gelen âlimler onun düşüncesini savunmuştur. Sonuç olarak İbnü's-Salâh'ın hadis usulü konusundaki gücü bir iddiadan ibaret olmayıp alanında son derece yetkin ve titiz yapısından kaynaklanmaktadır.

¹⁰⁰ İbn Kesîr, *İhtisâru 'Ulûmü'l-hadis*, 174.

¹⁰¹ Şâkir, *Bâ'isü'l-Hasîs*, 175.

¹⁰² İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 302.

¹⁰³ İbn Kesîr, *İhtisâru 'Ulûmü'l-hadis*, 181.

Kaynakça | References

- Ali Muhammed Süleyman el-Abîdî. *İhtiyârâtü Şeyh Ahmed Şâkir fi'l-Bâ'isü'l-Hasîs*. Beyrut: Dâru Risâleti'l-Âlemiyye, 2022.
- Aşık, Nevzat. "Tahammül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/380-382. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Muhammed Zühreir b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavku'n-Necât, 2001.
- Bulkînî, Ebû Hafis Sirâcüddîn Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî. *Mukaddimetü İbnü's-Salâh ve Mehâsinü'l-İstîlâh*. thk. Aişe Abdurrahman. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- Ebû Ya'la el-Mevsîlî, Ahmed b. Ali. *Müsnedu Ebî Ya'la*. thk. Said b. Muhammed. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadis, 2013.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid. *el-Müstasfâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993.
- Gözün, Abdulvehhab. "İbn Kesîr'in İhtisârü Ulûmi'l-Hadîs isimli eserinde İbnü's-Salâh'a Yöneltiği Eleştiriler ve Değerlendirilmesi". *Diyanet İlmî Araştırma Dergisi* 6 (2024), 44-73.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fi İlmî'r-rivâye*. Haydarabad: Cemiyetü dairetü'l-meârifî'l-Osmaniyye, 1938.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah en-Nümerî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülkebir el-Bekrî. 24 Cilt. Tıtvân: Vizaretü'l-Evkafe ve's-Şuunî'l-İslâmiyye, 1967.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Nüzhettü'n-nazar fi tavâzîhi Nuḥbeti'l-fiker*. Riyad: Matbaatü's-Sefîr, 2001.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafis Siraceddin Ömer b. Ali b. Ahmed. *el-Muknî' fi 'ulûmi'l-hadîs*. 2 Cilt. Suud: Dârü Fevaz li'n-Neşr, 1992.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takiyyüddin Osman b. Salâhuddîn eş-Şehrezûrî. *Ulûmu'l-hadîs*. Beyrut: Dârü'l-fiker, 1986.
- Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *el-İlmâ' ilâ ma'rîfeti usûli'r-rivâye ve takyidi's-semâ'*. Kahire: Dârü't-Türâs, 1970.
- Kandemir, M. Yaşar. "Lahn (Hadis)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/56-57. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Küçükosman, Hasan. "el-Bâ'isü'l-Hasîs Özelinde İbnü's-Salah'a Yapılan İtirazlar – I". *Turkish Academic Research Review* 8/4 (2023), 1544-1562. <https://doi.org/10.30622/tarr.1390354>
- Müslim. *el-Câmi'u's-Şâhîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî'l-Halebî, 1374-75/1955-56.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1955.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Riyâzü's-sâlihîn (Arnavut)*. thk. Şuayb el-Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1998.
- Özkan, Halit. "Vasiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/555-556. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Özkan, Halit. "Vicâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/100. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Râmihürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdîrrahmân b. Hallâd. *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*. Beyrut: Dâru'l-Fiker, 1984.
- Süyûtî, Celâlüddîn es-. *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. 2 Cilt. b.y.: Daru Taybe, ts.
- Şâkir, Ahmed Muhammed. *el-Bâ'isü'l-Hasîs şerhu ihtisârî ulûmi'l-hadîs*. Riyad: Dârü's-Selâm, 2. Basım, 1997.

- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *es-Sünen*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Uğur, Mücteba. "Dabbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/393. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yürekli, Hüseyin. "Mukaddimetü İbni's-Salâh Adlı Esere Yöneltilen Bazı Eleştiriler ve Değerlendirilmesi". *Universal Journal of Theology* 9/1 (2024), 125-151. <https://doi.org/10.56108/ujte.1484784>
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî eş-Şâfî. *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*. 3 Cilt. Riyâd: Advâu's-Selef, 1998.